

Grey literature ve světě

Martina Pfejferová

Státní technická knihovna

m.pfejferova@stk.cz

1. ÚVOD

Příspěvek si klade za cíl informovat o šedé literatuře ve světě, a to prostřednictvím mezinárodní konference pro šedou literaturu.

Termín šedá literatura je překladem z anglického termínu „grey literature“ (britská angličtina) nebo „gray literature“ (americká angličtina). Protiklad termínu „grey literature“ je termín „white literature“, někdy se můžeme setkat i s termínem „blue literature“. V českém jazyce je používán termín „bílá literatura“ nebo literatura zveřejněná, publikovaná.

Úvodem je třeba zmínit definici šedé literatury. Nejčastěji publikované je oficiální znění definice, která je zveřejněna na stránkách společnosti GreyNet¹, mezinárodní společnosti, jejímž cílem je zprostředkovat komunikaci mezi osobnostmi a organizacemi produkcujícími šedou literaturu. Definice zní: „Šedou literaturou se rozumí informace vytvářené v oblasti státní správy, akademické, obchodu a průmyslu; v elektronických i tištěných formátech, nevydávané komerčními nakladateli, t. j. v oblasti, kde publikování není hlavní aktivitou.“² V českém prostředí se nejčastěji užívá definice z České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy³: „Šedou literaturou se rozumí polopublikované dokumenty, které nejsou publikovány obvyklým způsobem a nejsou proto dostupné na běžném knižním trhu (např. diplomové a disertační práce, výzkumné zprávy, interní dokumenty, oficiální publikace atd.). Pro vyhledávání a distribuci šedé literatury existují specializované informační systémy (např. databáze SIGLE).“ Definice zmiňuje ještě Systém informací o šedé literatuře v Evropě **SIGLE** (System for Information on Grey Literature in Europe) a jeho stejnojmennou databázi, která byla uzavřena v roce 2005. Nyní je zpřístupněn nový systém s názvem OpenSIGLE.⁴

Společnost GreyNet byla založena v roce 1992 a jejími zakládajícími členy jsou Britská knihovna⁵, Národní institut vědeckých a technických informací⁶ (Francie) a Newyorská akademie medicíny⁷. Hlavní aktivitou společnosti GreyNet je pořádání Mezinárodní konference pro šedou literaturu (International Conference on Grey Literature)⁸. Organizací této konference je pověřena společnost TextRelease⁹. Každoročním výstupem je sborník z konference. Některé příspěvky z tohoto sborníku bylo možné získat jen jako jednotlivé separáty na stránkách autorů apod. a celý sborník bylo možné objednat pouze prostřednictvím společnosti TextRelease za úplaty nebo

¹ <http://www.greynet.org/index.html>

² Volný překlad definice „Grey Literature - Information produced on all levels of government, academics, business and industry in electronic and print formats not controlled by commercial publishing i.e. where publishing is not the primary activity of the producing body.“

³ http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/

⁴ [Bratková, Eva](#). Nový online přístup k databázi SIGLE (projekt OpenSIGLE). Ikaros [online]. 2007, roč. 11, č. 10 [cit. 2008-10-20]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/4346>>. URN-NBN:cz-ik4346. ISSN 1212-5075.

⁵ <http://www.bl.uk/>

⁶ <http://www.inist.fr/>

⁷ <http://www.nyam.org/>

⁸ Jako zkratka této konference se často využívá písmen GL spolu s pořadovým číslem konference.

⁹ <http://www.textrelease.com/>

pomocí služby dodávání dokumentů Britské knihovny (British Library Document Supply Center). Od srpna letošního roku byly sborníky z předchozích konferencí zpřístupněny prostřednictvím vyhledávací služby Science Accelerator¹⁰, která je součástí vědeckého portálu pro šedou literaturu (Office of Scientific & Technical Information) amerického Ministerstva energetiky (Department of Energy)¹¹.

Společnost GreyNet rovněž vydává časopis o šedé literatuře, GreyJournal¹².

Mezi hlavní témata minulého ročníku Mezinárodní konference pro šedou literaturu (GL9), která se konala v Antverpách, patřily především

- nástroje k publikování, uchovávání a zpřístupnění šedé literatury,
- využití a dopad šedé literatury na vědeckou komunikaci,
- šedá literatura ve střední a východní Evropě,
- výzkum v oblasti šedé literatury,
- vzdělávání a šedá literatura.

V rámci svého příspěvku ve stručnosti zmíním projekty, o nichž se na Mezinárodní konferenci hovořilo.

2. PROJEKTY NÁRODNÍ

Nizozemsko

V rámci Nizozemska byl iniciován program DARE (Digital Academic Repositories). Hlavními iniciátory byly nizozemské univerzity, Nizozemská královská akademie umění a vědy¹³ a Nizozemská organizace pro vědecký výzkum¹⁴. Hlavním cílem tohoto projektu bylo zpřístupnění digitálních výsledků výzkumu všech nizozemských výzkumných institucí prostřednictvím sítě repozitářů DAREnet. Program měl koordinovat a podporovat rozvoj repozitářů v Nizozemsku a byl rozdělen do tří následujících celků.

1. Vlastní databáze DAREnet tvoří síť digitálních akademických repozitářů, umožňuje přístup k 161 164 (k říjnu 2008) plnotextovým publikacím a výsledkům výzkumu.
2. Databáze Cream of Science, která poskytuje seznam 217 nejlepších nizozemských vědců a umožňuje přístup k jejich publikacím (47 663 k říjnu 2008), z toho 60 % je v plných textech.
3. Promise of Science je databáze, která umožňuje přístup k plným textům (20 420 k říjnu 2008) vysokoškolských prací z nizozemských univerzit.

V dubnu 2008 se portál DAREnet stal podmnožinou vědeckého portálu NARCIS (National Academic Research and Collaborations Information System)¹⁵, který vyvinula opět Nizozemská královská akademie umění a vědy. Zde uživatelé najdou informace o výzkumu, programech, projektech, výzkumných pracovnících a institucích spolu s jejich profily. K dispozici je 161 164 (k říjnu 2008) vědeckých publikací.

¹⁰ <http://www.osti.gov/bridge/index.jsp>

¹¹ <http://www.doe.gov/>

¹² <http://www.greynet.org/thegreyjournal.html>

¹³ <http://www.knaw.nl/>

¹⁴ <http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/index>

¹⁵ <http://www.narcis.info/index>

Portál NARCIS je prohledatelný přes vyhledávač Google. Rozpočet tohoto projektu je 6 mil EUR a je financován díky 7. rámcovému programu Evropské unie. Využívá identifikátor URN:NBN.

Součástí portálu NARCIS je 2 100 datových souborů ze systému The EASY (Electronic Archiving System)¹⁶, který spravuje institut DANS (Data Archiving and Networked Services)¹⁷. Jedná se o institut při Nizozemské královské akademii umění a vědy, který je odpovědný za uchovávání a zpřístupňování výzkumných dokumentů typu „open access“ z oblasti umění, humanitních a sociálních věd.

Německo

Institut GESIS (Gesellschaft sozialwissenschaftlicher Infrastruktureinrichtungen)¹⁸ vytvořil vědecký informační portál SOWIPORT¹⁹ (Sozialwissenschaften Portal), který zahrnuje šedou literaturu a publikace „open access“ z oblasti společenských věd. Koncept SOWIPORTu je založen na tzv. informačním cyklu, který rozděluje informace do tří skupin dle aktivit:

- aktéři a činnosti
(výzkumní pracovníci, instituce, seznam projektů, technická vybava apod.),
- výsledky výzkumu
(publikace, primární data apod.),
- komunikační prostředky
(chat, maillisty, informace o konferencích apod.).

Itálie

Projekt PUMA (PUBlication MAnagement)²⁰ je systém pro zpřístupnění sítě institucionálních repozitářů v Itálii. Byl vytvořen společností ISTI-CNR (Institute of Information Science and Technologies)²¹. V současné době zpřístupňuje 40 institucionálních repozitářů prostřednictvím uživatelského rozhraní v italském nebo anglickém jazyce. Uživatelé mají možnost vyhledávání v rámci zapojených repozitářů, prohlížení záznamů a vkládání vlastních dokumentů. Autoři mohou zadávat jak metadata dokumentů, tak plné texty a sami určují práva k zpřístupnění svých textů. Systém administrují knihovníci, kteří kontrolují zadané záznamy (technická kontrola, kontrola kvality) před zařazením do repozitáře. Přístup se kontroluje různými způsoby (viz LDAP server, IP adresa, uživatelské jméno + heslo). Součástí systému PUMA je přídatný software, který poskytuje speciální funkce. Umožňuje využít obsah repozitáře, doručit různé bibliografické a administrativní služby atd., otevírá tak repozitáře v systému PUMA díky implementaci OAI-PMH protokolu (sklizení je povoleno po autorizaci). Rozhraní je jak v italském, tak anglickém jazyce.

¹⁶ <http://easy.dans.knaw.nl/dms>

¹⁷ <http://www.dans.knaw.nl/nl/>

¹⁸ <http://www.gesis.org/>

¹⁹ www.sowiport.de

²⁰ <http://puma.isti.cnr.it/>

²¹ <http://www.isti.cnr.it/>

Japonsko

Japonská agentura pro vědu a technologie (Japan Science and Technology Agency)²² zveřejnila na konferenci GL9 svůj předmětový adresář zdrojů Science Links Japan²³.

Zpřístupněny jsou on-line informační zdroje z oblasti vědy a technologie (Japonsko), a to díky překladům do angličtiny, čínštiny a francouzštiny. Součástí jsou databáze, e-časopisy, seznamy výzkumných pracovníků, překlady do anglického jazyka atd.

3. PROJEKTY NADNÁRODNÍ

OpenDOAR

Ve Velké Británii na Univerzitě v Nottinghamu vznikl projekt OpenDOAR (The Directory of Open Access Repository)²⁴. Jde o adresář akademických repozitářů typu „open access“. Umožňuje prohledávání repozitářů podle zemí, vyhledávání v repozitářích podle klíčových slov, jazyka, použitého softwaru. Sklizeň metadat repozitářů zajišťuje personál a tím je ověřena kvalita repozitáře. Součástí tohoto adresáře jsou i tři české repozitáře: repozitář DSpace na Vysoké škole báňské – Technické univerzitě Ostrava²⁵, Inform Conference Proceeding (Albertina Icome Praha)²⁶, Inforum 2006 (Albertina Icome Praha). V rámci projektu OpenDOAR jsou vytvářeny i statistiky. V současné době se prohledává 1261 repozitářů.

ROAR

Jedná se o registr „open access“ repozitářů (Registry of Open Access Repository)²⁷, tvůrcem projektu je Univerzita v Southamptonu. Poskytuje vyhledávání repozitářů podle klíčových slov, země, softwaru, typu zdroje a obsahu. Vyhledané repozitáře se zobrazují s miniaturními obrázky webových stránek repozitářů. Poskytuje statistická data a grafy, v současné době 1151 repozitářů. Je vytvářen pod platformou E-prints²⁸ – platforma pro vytváření open access repozitářů, e-prints kurzů a výukových materiálů.

DOAJ

Služba DOAJ (Directory of Open Access Journals)²⁹ je adresářem časopisů typu „open access“, kterou poskytuje Univerzita v Lundu³⁰ (Švédsko). Nabízí volný přístup k plným textům vědeckých časopisů. Prostřednictvím adresáře se prohledává 3710 časopisů (k říjnu 2008), z toho 1284 až na úroveň článků. Časopisy je možné prohlížet podle názvů nebo podle předmětových kategorií.

²² <http://www.jst.go.jp/EN/>

²³ <http://sciencelinks.jp/>

²⁴ <http://www.opendoar.org/>

²⁵ <http://dspace.vsb.cz/dspace-oai/request>

²⁶ <http://www.aip.cz/>

²⁷ <http://roar.eprints.org/>

²⁸ <http://www.eprints.org/>

²⁹ <http://www.doaj.org/>

³⁰ <http://www.lub.lu.se/>

euroCRIS

Nezisková asociace euroCRIS³¹ sdružuje výzkumné organizace. Vyvinula standard pro výměnný formát výzkumných informací CERIF (Common European Research Information Format)³², tj. Mezinárodní standard pro komunikaci národních informačních systémů, který by měl usnadňovat výměnu dat o probíhajícím výzkumu. Doporučuje jej Evropská komise. Poslední verze formátu CERIF byla zveřejněna v září 2008.

DRIVER

Projekt DRIVER³³ (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research) vznikl jako snaha o vytvoření evropské sítě digitálních repozitářů, které budou nabízet sofistikované funkční služby jak rešeršérům tak veřejnosti. Je nadstavbou nad existujícími institucionálními repozitáři a sítěmi, měl by doplňovat GÉANT2 (akademická síť, spojující 34 zemí pomocí 30 národních výzkumných a vzdělávacích sítí). Projekt DRIVER byl podporován Evropskou komisí prostřednictvím rámcového programu FP6. V listopadu 2007 byla ukončena testovací verze projektu, výstupem je vyhledávací portál s obsahem 70 repozitářů typu „open access“. Pokračováním projektu je projekt DRIVER II, který se změnil z testovací báze na funkční síť. Hlavním cílem projektu je založit evropskou konfederaci digitálních repozitářů a dále integrovat digitální repozitáře s netextovým obsahem (obrázky, prezentace, atd.).

Další vizí projektu je vytváření tzv. „pokročilých publikací“ („enhanced publications“), které budou zahrnovat všechny informační objekty do jednoho logického celku (např. publikace se spárují se souvisejícími prezentacemi a datovými soubory).

V rámci projektu DRIVER vznikla studie³⁴ popisující obraz funkčních repozitářů v Evropě. Vznikla díky dotazníkovému šetření, které bylo rozšířeno mezi evropské repozitáře (248). Odpovědělo 114 z nich ze 17 zemí Evropské unie. 18 z dotázaných respondentů odpovědělo, že nemají doposud digitální repozitář. Studie podává přehled o obsahu repozitářů, technických údajích (software, metadata, identifikátory atd.) a poskytovaných službách.

Za Českou republiku se výzkumu zúčastnily tyto instituce:

- Vysoká škola ekonomická Praha³⁵,
- Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava³⁶
- Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně³⁷

³¹<http://www.eurocris.org/>

³²<http://www.eurocris.org/cerif/cerif-releases/cerif-2008/>

³³<http://www.driver-community.eu/>

³⁴ Graf, M.; Eijndhoven, K. The European Repository Landscape : Inventory Study into the Present Type and Leve of OAI-Compliant Digital Repository Activities in the EU

³⁵<http://www.vse.cz/vskp>

³⁶<http://dspace.vsb.cz/dspace>

³⁷<http://mendelu.cz>

4. ZÁVĚR

Další výzkum v oblasti šedé literatury je zaměřen na následující oblasti:

- citování šedé literatury (např. analýzy Google Scholar, srovnání s citačními systémy [viz Web of Science, Citeseer, CrossRef], vzrůstající počet citací šedé literatury díky zpřístupnění dokumentů typu „open access“),
- výuka šedé literatury (zavedení tématu šedé literatury do výuky, např. pilotní kurz distančního vzdělávání zaměřený na šedou literaturu na Univerzitě v New Orleans³⁸,
- šedá literatura v humanitních vědách (je méně využívána než v přírodních vědách, ale její vliv vzrůstá),
- problémy copyrightu a vědecké etiky (např. Creative Commons³⁹),
- nové typy dokumentů šedé literatury (např. Polsko do šedé literatury řadí literaturu samizdatovou a exilovou, literaturu undergroundu, nové typy dokumentů např. „communications“ – maily, chaty a jejich citování),
- potřeba standardizace výměnných formátů pro šedou literaturu,
 - centralizace vyhledávání na úrovni národní i mezinárodní.

Desátý ročník Mezinárodní konference šedé literatury se koná 8. – 9. prosince v Amsterdamu. Podtitul konference je „Navrhování sítě šedé literatury pro informační společnost⁴⁰. V rámci této konference vystoupíme s kolegyní PhDr. Petrou Pejšovou a budeme informovat o řešeném projektu Národního úložiště šedé literatury. Získané informace z této konference budou prezentovány na stránkách našeho projektu.

³⁸ <http://uno.blackboard.com>

³⁹ <http://creativecommons.org/>

⁴⁰ Volný překlad „Designing the Grey Grid for Information Society“